

Munkakörülmények a Debreceni Konzervgyárban az üzemi lap híradásai alapján

Working conditions at the Cannery of Debrecen according to the house organ's news

KOVÁCS T.¹

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, kovacs.tunde@mnl.gov.hu

A cikk beérkezett: 2022. 04. 25-én, javítva: 2022. 08. 30-án, elfogadva: 2022. 09. 08-án.

The article was received: 25. 04. 2022, revised: 30. 08. 2022, accepted: 08. 09. 2022.

Absztrakt.

Debrecenben a konzervgyár 1969-ben kezdte meg működését, de csak a következő évben került sor az ünnepélyes átadásra. A gyár Debrecenbe telepítése mellett szóló egyik nyomós érv az volt, hogy a mindenkori tervben meghatározott termelési előirányzat teljesítéséhez szükséges munkaerőt a város teljes egészében biztosítani tudja. Ez nem minden esetben sikerült, még annak ellenére sem, hogy az új nagyüzem létesítésével akarták megoldani a nők, illetve a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő foglalkoztatását. A gyár vezetése különféle intézkedéseket tett a dolgozók megszerzése, illetve megtartása érdekében, ami egyáltalán nem bizonyult könnyű feladatnak, hiszen a munka idényjellege és az egyéb kedvezőtlen körülmény miatt nagy volt a munkaerő áramlás. A konzervipari termékek iránt megnövekedett belföldi kereslet és fokozódó exportigény kényszerítette rá a vállalat vezetését, hogy megkeresse „rejtett tartalékait”. Ennek egyik lehetséges formáját, a „szocialista brigád mozgalmat” szorgalmazta, munkaversenyeket hirdetett meg. A szocialista brigádok többletfeladat vállalásaival is találkozhatunk a brigádnapló bejegyzésekben, melyek bepillantást engednek abba a munkáltságba, amit elvártak tőlük.

Kulcsszavak: Debreceni Konzervgyár (DEKO), szocialista brigád, munkaverseny

Abstract

The Cannery of Debrecen started their production in 1969 but the ceremonial handover only took place a year later. One hard argument for the company to be placed in Debrecen was that the city could provide the complete labour force for the completion of the production appropriation of the current plan. This was not always successful, despite the fact that they wanted to solve the employment of women and released agricultural workers with the establishment of the new factory. The management of the factory took different measures to attain and keep the employees, which was not an easy task because fluctuation was high since the working circumstances were unfavourable and the work was seasonal. The increase of domestic demand and export demand for canned products made the management of the company to reach for their “hidden reserves”. One possible form of this was the “socialist brigade movement”, who advertised work competitions. We can also see in the brigade journal entries that the socialist brigades took extra assignments, from these entries we can get an insight into the lives of the employees and what was expected from them.

¹ ORCID azonosító 0000-0003-1028-2788

Keywords: Cannery of Debrecen (DEKO), socialist brigade, work competition

JEL Kód: 02 02 07 Az új- és jelenkor története

1. Bevezetés

A Kádár-korszak a mezőgazdaság legeredményesebb időszakának kiteljesedéséhez és a mezőgazdasági termékeket feldolgozó élelmiszeripar fellendüléséhez vezetett, emellett a társadalom szerkezetének változásához is jelentősen hozzájárult. Ezek az évtizedek az urbanizáció előrehaladását hozták és ezzel együtt az ipari, szolgáltatói szektor megerősödését is. Tanulmányom témáját az államszocialista iparosítás egyik reprezentatív példája, a ma is működő, Debreceni Konzervgyár (DEKO) szocialista kori munkáspolitikája adja. Az új gyár vezetése különböző intézkedésekkel próbálta a dolgozókat megszerezni, illetve megtartani, ami nem volt könnyű feladat, hiszen a munka idényjellege és az egyéb kedvezőtlen körülmények nehezítő tényezőként jelentkeztek.

2. Anyag és módszer

Tanulmányomban elsősorban a központi politikai elvek érvényesülését fogom megvizsgálni a gyár hivatalos lapjának tartalomelemzése segítségével. A DEKO Híradó nevű üzemi lap egyike volt azon – a korszakban megszokott – intézményi lapoknak, amelyek elsősorban a politika által ösztönzött „kötelezően ajánlott” témák mellett beszámolt az üzemi élet apróbb eseményeiről is. Az aktuális termelési adatokról, fejlesztésekről, beruházásokról szóló cikkek mellett, olyan „üde” színteltjei is voltak a lapnak mint a „Munkásarcok”. A dolgozókkal helyben készített interjúk elemzése kiváló kutatási témát kínál a területi származásra, a gyár munkásainak társadalmi helyzetére (azon belül is a képzettség, családi állapot, szabadidős tevékenység) és az adott munkaterületen kötelezően elvárt teljesítményre vonatkozóan. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja havilapként jelent meg, felelős szerkesztője Magyar Vilmos, felelős kiadója a Hajdú megyei Lapkiadó Vállalat volt, a nyomdai munkálatokat pedig a debreceni Alföldi Nyomda készítette el. Az újság első számát 1976 augusztusában, az utolsót 1989 decemberében lehetett olvasni. Jelenleg a Méliusz Juhász Péter Könyvtár – Helyismereti Gyűjtemény és Fotótár részlegében érhető el a megjelent összes évfolyam. Felhasználtam ezen kívül a jelenleg magánkézben lévő olyan brigádnaplókat, amelyek jelentőségét az adja, hogy a gyár privatizálásakor a gyár vezetése nem fordított figyelmet arra, hogy azok az üzemi irattárba kerüljenek, így a hivatali iratátadáskor nem váltak a levéltári gyűjtemény részévé. Ezen naplók felkutatása nagy munkát igényelt, hiszen a korábban ott dolgozó munkások otthoni gyűjteményeiben bukkantam rá a szocialista brigádok többségében kézzel írt, (fény)képekkel, fotókkal, saját rajzokkal díszített „évkönyvei”-re.

3. Munkáspolitikai a DEKO-ban

A hivatalos munkáspolitikát évtizedeken át az 1958-as munkásjelentés alapján meghozott MSZMP Központi Bizottságának a munkásosztállyal kapcsolatos egyes feladatokról szóló határozata kísérte végig (1958. október 16.). A jelentésekben többek között vizsgálták a munkásosztály és a párt viszonyát, a párt tömegbefolyását a munkások egyes rétegeire, a munkásosztály gazdasági helyzetét, a lakásviszonyokat, a munkásosztály összetételét az üzemben, a munkásnők helyzetét az üzemben és a családban, részvételüket vezető posztokon, a munkásifjúság helyzetét, a munkásosztály kulturális helyzetét, a színház-, mozi- és hangversenylátogatást, az üzemi sportot és annak feltételeit, a könyv- és újságolvasási szokásokat (Tóth, 2009). A tanulmányban azt mutatom be, hogy a fentebb említett párthatározat egyes pontjai milyen módon voltak jelen és formáltak a konzervgyár dolgozóinak munka- és életkörülményeit.

3.1. A dolgozók és a pártalapszervezet viszonya

Az 1968. január 1-jén meginduló új gazdasági mechanizmusban még nagyobb hangsúlyt kapott a termelés pártellenőrzése mind az iparban, mind a mezőgazdaságban. A bővülő vállalati önállóság következtében elvárás volt, hogy az üzemi párt szervezetek fokozottabban támaszkodjanak a helyi párt- és társadalmi szervezetekre, utóbbiak pedig hatékonyabb ellenőrzéssel segítsék a vállalatokat önállóságuk érvényesülésében, szem előtt tartva az ország és dolgozók érdekeit (Vass, 1974). Az MSZMP területi, üzemi elv szerint alapszervezeteken épült fel. Alapszervezeteket a felsőbb párt szerv jóváhagyásával, olyan üzemekben, vállalatoknál, termelőszövetkezeteknél, hivataloknál, lakóközrözetekben stb., létesíthettek, ahol legalább 3 párttag volt. A taggyűlést legalább kéthavonta egyszer össze kellett hívni. A pártvezetést két évre választották, viszont ahol a tagság nem érte el a 10 főt, ott csak titkárt és titkárhelyetteset választhattak (Vass, 1964). A DEKO vezetési rendszerében is a korszak megszokott vezetési struktúrája érvényesült, az „üzemi négyes”: Igazgató – Párttitkár – Szakszervezeti titkár – KISZ-titkár. A feladatok kiosztása, értékelése csak bizonyos mozgásteret engedélyezett, többnyire központi irányelvek szerint alakult. A szakszervezet szintén a politikai rendszer adta lehetőségek között próbálta képviselni a dolgozók érdekeit (lásd ezt részletesebben a 4.1. Szociális intézkedések, munkavédelem alatt).

1. táblázat: A Csúcsvezetőség és az Alapszervezetek felépítése

Table 1: The structure of the Top Leadership and the Basal Organizations

	Személy	Beosztás	Tevékenységi terület
Csúcsvezetőség	Kovács Istvánné Dankaházi Jánosné Nagy László Váczi Sándor Frank Géza Vígh Albertné Lovász Péterné	Titkár Szervező titkár Termelési felelős Ag. prog. felelős Tömegszervezeti felelős Nőfelelős Gazdasági felelős	
I. számú alapszervezet	Karakas Jolán	Titkár	termelési osztály, hús-, hűtő-, főzelék-, gyümölcs-, savanyító-, szárító-, sűrítőüzemek
II. számú alapszervezet	Szalma Bálint	Titkár	műszaki osztály, tmk, targoncajavító, energetika, doboz- és litografálóüzem
III. számú alapszervezet	Székely István	Titkár	szállítás, rendészet, anyagosztály, anyagraktár
IV. számú alapszervezet	Garai György	Titkár	termelési osztály, MEO, kereskedelmi osztály, készáruraktár, gondnokság
V. számú alapszervezet	Dankaházi Jánosné	Titkár	központi igazgatási osztályok

Forrás: Saját szerkesztés a DEKO Híradó. X. évf. 1. sz. 1985. január alapján

A Debreceni Konzervgyárban 1969 májusában meginduló termeléssel egyidőben a városi pártbizottság a vállalati párt szervezet élére függetlenített párttitkárt nevezett ki Kovács Istvánné személyében. A korábbi három fős párt vezetőség öt főre bővült és elsődleges feladatának a szervezet létszámának növelését tartotta, hiszen 1969 áprilisában 36 dolgozó volt párttag (1968 év végi létszám: 71 fő).

Olyanokat próbáltak megnyerni az ügynek, akik kiemelkedő gazdasági munkát végeztek, politikai meggyőződésükben szilárdak voltak és nem utolsó sorban élvezték a dolgozók bizalmát. A tagfelvételnél igyekeztek erősíteni a párt munkásjellegét. A növekvő üzemi létszám következtében a pártba belépők száma is gyarapodott 1969 júliusában 70 fő, 1970 októberében 110 fő volt párttag, ehhez képest az összes dolgozói létszám 1969 végén 968 fő, 1970-ben 1864 fő. Ekkor a párttagság öt alapszervezetbe tömörült, melyet az egyes gazdasági területek elkülönülésének megfelelően alakítottak ki. Így most már öt pártalapszervi vezetőséget és a városi párt-végrehajtóbizottság határozata alapján összevont taggyűlésen hétfős csúcsvezetőséget (CSV) választottak. (1. táblázat). A CSV és a kommunisták előtt álló feladatokat ismertette beszédében az akkori KB tag, a megyei pártbizottság első titkára, Karakas László (DEKO Híradó. X. évf. 1. sz. 1985. január).

Az 1969 szeptemberében megválasztott csúcsvezetőség munkájához a megyei és városi pártbizottság irányelvei adtak útmutatást. A CSV határozottan lépett fel a vállalati pártalapszervezetekkel szemben, akik szintén nem voltak könnyű helyzetben. A nehézségek többségében abból fakadtak, hogy a párttagoknak új volt a munkaterület, különböző iparágakból jöttek és hosszú időt vett igénybe, míg össze tudott szokni a kollektíva, s így eredményesebb munkát végezni (DEKO Híradó. X. évf. 1. sz. 1985. január).

1975-ben a városi pártbizottság határozatban engedélyezte önálló pártbizottság létrehozását a gyárban. Ezt két tényező indokolta. Egyik a vállalat gyors ütemű fejlődése, a másik az egyre növekvő párttagság létszáma. A 27 fős pártbizottság és a 7 fős végrehajtó bizottság munkája során még szigorúbban ellenőrizte a testületi üléseken hozott határozatok végrehajtását.

A pártbizottság mellett munkabizottságok működtek, amelyek a tervszerű munka folyamatosságának biztosításához járultak hozzá, valamint az alapszervezetek munkáját is segítették. A gazdasági munkabizottság értékelte a vállalat és a pártbizottság gazdaságpolitikai tevékenységét. A pártépítési munkabizottság ellenőrizte az MSZMP KB nőpolitikai határozatainak végrehajtását. A politikai képzés alakulását az agitációs és propaganda munkabizottság kísérte figyelemmel. A fegyelmi munkabizottság a pártfegyelem erősítésében vett részt, de ha szükséges volt, akkor a fegyelmi felelősségre vonásba is bekapcsolódott.

2. táblázat: Pártalapszervezetek vezetőségi tagjainak politikai végzettség szerinti összetétele
Table 2.: Composition of Basal Party Organizations' board members by political education

	1970 (fő)	1974 (fő)	1980 (fő)
MLE Egyetem szakosító	-	-	1
MLE Egyetem	2	5	4
1 éves pártiskola	1	1	6
MLE középiskola	1	4	13
5 hónapos pártiskola	-	3	-
3 hónapos pártiskola	2	2	-
Középfokú pol.végzettség	-	-	7
Szeminárium	-	-	5

Forrás: Saját szerkesztés a DEKO Híradó. X. évf. 5. sz. 1985. május alapján

Az 1970-ben alakult öt pártalapszervezet esetében öt évvel később változtatásokra került sor. Ennek következtében a későbbiekben már csak 4 alapszervezet végezte munkáját, 1979-ben pedig a nagy létszámú alapszervezetekből 7 kisebb jött létre (1980-ban 8-ra bővül). A kisebb közösségek kialakításának nem titkolt célja volt az alapszervezetek cselekvési készségének fokozása. Az alapszervezetek, a pártbizottság, valamint a végrehajtó bizottság között szoros és állandó kapcsolat alakult ki. A végrehajtó bizottság tagjai patronálták a területükhöz tartozó alapszervezeteket. 1980-ban az alapszervezetekben már 22 pártcsoport végezte munkáját. Ezen csoportokat a szervezetek vezetőségei rendszeresen segítették és ellenőrizték, a hiányosságokra pártcsoport-értekezleten hívták fel a figyelmet. A párttagok folyamatosan részt vettek politikai oktatásban, viszont a vidékről bejáró dolgozókat nem volt könnyű megnyerni az ügynek. A tömegszervezeti oktatás propaganda munkáját lelkes párttagok

segítették. Erre szükség is volt, hiszen pártsemináriumon az 1973/74-es évben hiába vett részt 120 fő, 1980/81-es évben pedig 196 fő, ami növekedést mutat ugyan, de az összes dolgozói létszámhoz viszonyítva ez csak 4,38%-ról 7,91%-ra emelkedést jelentett, ugyanis az összes dolgozó 1974-ben 3380 fő, 1981-ben pedig 2540 fő (*DEKO Híradó. X. évf. 5. sz. 1985. május*). (2. táblázat)

3.2. Nőpolitika

A vállalat létszámában bekövetkező erős munkaerő áramlás hatására a párttagságon belül is történtek átrendeződések. A pártszervezők külön figyeltek arra, hogy a munkások, a nők és a fiatalok aránya megfelelően alakuljon. 1975 és 1980 között a következőképpen alakult a párttagság összetétele: fizikai dolgozó 37 fő, szellemi dolgozó 17 fő, 30 éven aluli 32 fő. 1980-ban a 208 főből 104 fő volt fizikai dolgozó, 60 fő termelésirányító és 44 fő adminisztrátor. A felvett párttagok 40%-a nő volt. A tagfelvételnél fontos kritériumnak számított a KISZ-ben vagy a szakszervezetben végzett megfelelő pártmunka. A nők politikai szerepvállalását szorgalmazták azzal is, hogy 1980-ban a vállalat egyik nő dolgozója, Lippai Mária vett részt a XII. pártkongresszuson Budapesten. A pártkongresszus az MSZMP legfelsőbb szerve volt, amelyet legalább négyévente összehívtak. Küldötteit a budapesti és a megyei pártterkekezleten választották meg. A Központi Bizottság a taglétszám alapján határozta meg, hogy hány szavazati és hány tanácskozási jogú küldött képviselheti a tanácskozáson a pártszervezeteket. A kongresszus jogosultságai közé tartozott például: döntött az elé terjesztett javaslatokról, beadványokról és fellebbezésekről, jóváhagyta, illetve módosította a párt programját, meghatározta a párt feladatait az adott időszakon belül a szocialista építésben és a nemzetközi kapcsolatok terén. (*Vass, 1964*). Egy másik példa a nők egyéni politikai szerepvállalásukban bekövetkezett változásra (egyre magasabb tisztségviselés), illetve arra, hogy a pártbizottsági titkári poszton nők váltották egymást: a kezdetektől párttitkárként tevékenykedő Kovács Istvánnét, nyugdíjazása után (1978), Dankaházi Jánosné váltotta a tisztségben, aki a következő évben már a megyei pártbizottságban kapott feladatot, így az ő helyét a vállalatnál 1979-től kezdődően Kiss Anna Lilla töltötte be (*DEKO Híradó. X. évf. 5. sz. 1985. május*).

3.3. Politika brigádszinten

Az alábbiakban például szolgáló szocialista brigád („Lombik”, majd „Hámán Kató”) tagjai – a brigádnapló tanúsága szerint – mindig figyelemmel kísérték az MSZMP és a KISZ soron következő kongresszusát és az ott született határozatok megismerése kötelezően szerepelt a brigádgülések napirendi pontjai között.

A brigádtagok folyamatosan dokumentálták a politikai élet eseményeit, így az olvasó képet kap arról, hogy az adott időszakban milyen dolgok történtek a nagyvilágban (pl. Vietnám, Chile, Kambodzsa). A külpolitikai eseményekben való tájékozódást hivatott szolgálni, mikor egy alkalommal a gyár vendége volt Pálfy József a „Magyarország” hetilap főszerkesztője, aki válaszolt a dolgozók által feltett aktuális külügyi kérdésekre. A nagy érdeklődést mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 27 kérdés hangzott el és került megválaszolásra.

Vezető politikusok közül látogatást tett a gyárban, *Nemes Dezső* az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság Politikai Főiskolájának rektora (1973). A szívélyes kalauzólást megköszönve írt a „Lombik” brigád naplójába (*„Lombik” brigád naplója, 1973*).

„Sokáig emlékezetes marad” címmel került be a naplóba az MSZMP KB első titkára Kádár János 1978. június 6–8 közötti hajdú-bihari látogatása. A vezető politikust több ezer debreceni lakos köszöntötte megérkezésekor. A megyében tett látogatása során Katona István és Grósz Károly a Központi Bizottság osztályvezetői is elkísérték. A vezetők tiszteletére rendezett fogadáson és búcsúztatón a „Hámán Kató” brigád több tagja is jelen volt, amit megörökítettek a brigádnaplóban is (*„Hámán Kató” brigád naplója, 1978*).

3.4. A KISZ és a munkásifjúság

A KISZ a párt – iránymutatás alapján tevékenykedő – tömegszervezete és segítője volt az ifjúság szocialista nevelésében, a pártutánpótlásban. Támogatta a pártot a termelékenység növeléséért, az

önköltség csökkentéséért, a munkafegyelem erősítéséért és a takarékoságért folytatott törekvésében. A párt határozatai kötelező érvénnyel bírtak a KISZ-re (Vass, 1964).

1968. november 27-én alakult meg a gyár önálló ifjúsági szervezete. Korábban a debreceni hűtőház KISZ-szervezetével működtek együtt a fiatalok. A megalakulás után az aktivisták először a fiatal szakmunkástanulókat keresték meg az iskolákban, azzal a céllal, hogy kapcsolódjanak be a szervezet munkájába. Hasonló megfontolásból, olyan gyárakkal is felvették a kapcsolatot, amelyek gyakorlati helyet biztosítottak a konzervgyár későbbi szakmunkásai számára. A KISZ feladata sem volt egyszerű, hiszen az iskolából, termelőszövetkezetekből, háztartásokból kikerülő fiatalokkal nemcsak a konzervipari munka sajátosságait kellett megismertetni, hanem – egy depolitizált közegben – az ún. szocialista nevelésükbe is be kellett kapcsolódni, illetve az ifjúság soraiból kellett a pártutánpótlást megszervezni. 1971 és 1973 között már 14 alapszervezet létezett, melyek kialakításánál arra törekedtek, hogy az egy-egy munkaterületen dolgozó fiatalok egy alapszervezetbe tartozzanak. Nagy hangsúlyt helyeztek a politikai oktatásra, különböző mozgalmakat hirdettek meg a fiatalok számára. 1972-ben a „kiváló ifjúság”, a „kiváló szakmunkás” és a „szakma ifjú mestere” címért versenyezhettek a mozgalomhoz csatlakozók. 67 fiatal vett részt házi és országos versenyeken, ahol szép eredményeket értek el. A gyár partnerei között szereplő termelőszövetkezetek KISZ-szervezeteivel is egyre szorosabbra fűzte kapcsolatát a vállalati KISZ, melyet a növekvő számú szocialista szerződések is bizonyítanak. A KISZ- alapszervezet ismertette a fiatalokkal az üzemegységekre lebontott feladatokat, a munkaverseny felhívásokat, melyre a fiatalok – az elvárásoknak megfelelően – megtették vállalásaikat a túlórákra és a társadalmi munkára.

A fiatalok politikai nevelését szolgálta az évente megrendezésre kerülő forradalmi ifjúsági napok (FIN-napok) városi és vállalati rendezvényei. A KISZ-alapszervezetek ünnepi taggyűlés keretében megemlékeztek történelmi évfordulókról, a vállalat idősebb tagjaival folytatott kötetlen beszélgetés során a mozgalomban eltöltött évekről kaphattak átfogó képet (*DEKO Híradó. X. évf. 4. sz. 1985. április*). A rendezvénysorozat részeként gyári dolgozók tartottak előadásokat különböző témában, például „*Munkaszerinti elosztás elvének érvényesülése*” címmel (1981), az arra érdemesek előző évi munkájuk elismeréseként könyvjutalomban részesültek („*Hámán Kató*” brigád naplója, 1981).

4. A munkaerő megszerzése, illetve megtartása

A gyár Debrecenbe telepítése mellett szóló egyik nyomós érv az volt, hogy a város teljes egészében biztosítani tudja a mindenkori tervben meghatározott termelési előirányzat teljesítéséhez szükséges munkaerőt. Ez nem minden esetben sikerült, még annak ellenére sem, hogy az új nagyüzem létesítésével akarták megoldani a nők, illetve a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő foglalkoztatását.

A Debreceni Konzervgyár az iparág többi vállalatához hasonlóan megpróbálta a termelés idényjellegét csökkenteni, ezért az éves termelési rendjét úgy állította össze, hogy a téli hónapokban a nyári félkész termékekből állítottak elő készterméket. Az idénytől függően pedig zöldség- és gyümölcsfeldolgozással, illetve húskonzervek készítésével foglalkoztak. A munka jellege kihatással volt a dolgozók szabadságának alakulására is. Szezonban, csak nagyon indokolt esetben lehetett távol maradni, még annak ellenére is, hogy a dolgozó vállalta volna a fizetés nélküli szabadságot. Tehát a munka idény jellege és az egyéb kedvezőtlen körülmények miatt nagy volt a munkaerő áramlás. A gyár vezetése különféle intézkedéseket tett a megszerzése, illetve megtartása érdekében.

4.1. Szociális intézkedések, munkavédelem

A *szociális épületeket* 1970-ben adták át, de ezzel nem zárult le az a folyamat, amely során újabb és újabb intézkedésekkel próbálták javítani a dolgozók munkakörülményeit. Lehetővé tették a dolgozók számára az ún. fekete-fehér öltözők és zuhanyzók használatát, ezzel is hozzájárulva a munka- és életkörülményeik javulásához. Fokozatosan csökkentették a fizikai munkát igénylő munkafolyamatokat. A feldolgozó üzemeket évről-évre korszerűsítették, így a higiéniai körülményeknek is könnyebben tudtak eleget tenni.

A dolgozók számára a gyáron belül biztosítottak *étkezési lehetőséget*. Az „étterem” már az építkezés ideje alatt is működött az erre a célra kijelölt raktárhelyiségben. 1970-ben adták át az 1600 adagos üzemi konyhát, melyhez raktárhelyiség és iroda is tartozott. Tíz évvel később általános felújításra és a

berendezések cseréjére került sor, ezáltal az étterem esztétikusabbá vált. Nemcsak az étkezési körülményeken javítottak, hanem az ételek minőségére is odafigyeltek. Ennek érdekében 1979-ben a gyár átvette a konyha vezetését a vendéglátóipartól. Az étkezést minden dolgozó 6 forintos áron vehette igénybe, az ebédjegyeket minden héten szerdáig az üzemi adminisztrátoroknál lehetett igényelni. Lehetőség volt étlap (à la carte) szerint is ebédelni. Mindkét esetben a vállalat 3 forinttal járult hozzá az ebéd árához. **Központi kávéfőző helyiség**ből (1979) szolgálták ki a dolgozókat, a bevásárlási gondok megoldására pedig a régi büfé helyén **ABC boltot** (1980) hoztak létre.

Fontos munkásjóléti intézmény az **üzemorvosi ellátás**, amely az első napoktól kezdve üzemelt a gyár területén. Két kezelőegységgel ellátott orvosi rendelő állt rendelkezésre. Az általános orvosi ellátáson túl különböző szakorvosi rendelés is létrejött. Nőgyógyászati (1972), fogászati (1973), bőrgyógyászati (1974) szakrendelés folyt. Az általános üzemorvosi ellátást két üzemorvos látta el, a szakrendeléseket pedig szakorvosok. Az egészségügyi ellátás során időszakos alkalmassági vizsgálatot is végeztek, kiemelten a veszélyeztetett munkakörökben (zajártalom a dobozüzemben, vegyi szennyezőanyag-tartalom a litografáló üzemben). Mivel nagyobb hangsúlyt helyeztek a megelőzésre, ezért a munkaüggyel együttműködve nyilvántartást vezettek az érintett dolgozókról és fokozott figyelemmel kísérték őket. Rendszeresen végeztek idült beteg gondozást és nyugdíj előtti orvosi vizsgálatot. A vállalat évente képezte ki az elsősegélynyújtókat, akik ezeket a feladatokat az üzemekben műszakonként végezték (*DEKO Híradó. IX. évf. 11. sz. 1984. november*). A vállalatnál **vöröskeresztes mozgalom** is működött. Évente átlagosan 200–250 dolgozó adott vért (*DEKO Híradó. X. évf. 7. sz. 1985. július*).

A gyár fontos feladatának tartotta, hogy a többségében fiatal (35 év alatti) dolgozóinak segítséget nyújtson a **gyermek bölcsődei és óvodai elhelyezésében**. Először 1973-ban vásárolt a vállalat a tanácstól férőhelyet. Ezután folyamatosan negyven óvodai és tizenöt bölcsődei férőhelyre kötött szerződést a Dohányfermentáló üzemével. Később ez az igény csökkent, mivel a dolgozók szívesebben hordták a gyerekeiket a lakóhelyükhöz közeli intézményekbe. Saját beruházásból 1979-ben 100 férőhelyes óvodát épített a gyár, amely ki tudta elégíteni a szükséges igényeket (*DEKO Híradó. IX. évf. 11. sz. 1984. november*).

1972-től a vállalat támogatta a dolgozó **lakásépítési és -vásárlási szándékát** az erre a célra létrehozott alapból. OTP, illetve szövetkezeti lakásvásárláshoz hosszúlejáratú kölcsönt, magánépítkezésekhez anyagi hozzájárulást és fuvar költség-térítést adott. A KISZ-es fiatalok a Debrecenben létrehozott ifjúsági házban kaptak lakást, melyek kiutalásánál figyelembe vették az arra jogosult dolgozók gazdasági munkáját és a szervezeti életben való helytállásukat (*DEKO Híradó. IX. évf. 11. sz. 1984. november*).

A szakszervezeti aktívák tevékenységének köszönhetően 1970-ben már 81 felnőtt és 23 gyerek üdült **szakszervezeti beutalóval**. Ezzel egy időben rendelkezésre állt a kékestetői és felsőgödi **ÉDOSZ üdülője** is. A SZOT-beutalókon kívül 1978-tól lehetőség nyílt **vállalati bérleményekben pihenni**. Először Miskolctapolcán, majd Fonyódon, 1981–1982-től pedig Szántódon és Boglárlellén (1991-től Balatonboglár és Balatonlelle ismét különvált). Ezekben a bérleményekben elsősorban a családok számára kívántak üdülési lehetőséget biztosítani. Továbbá **lengyelországi és NDK-beli csereüdültetést** is szervezett a gyár, ami igen kedvelt volt a dolgozók körében. Az 1981-es szám adatok is azt támasztják alá, hogy a vállalati üdülők bérleti díjára fordított összeg nem volt hiábavaló, hiszen a családok szívesen választották ezeket az úticélokot. Míg SZOT-beutalóval 88 felnőtt és 25 gyerek, addig a bérleményekben 154 felnőtt és 107 gyerek üdült. A beutalók odaítéléséről a szakszervezeti bizottság döntött, amely különös figyelmet fordított a fizikai dolgozók üdülési igényeinek kielégítésére.

A jóléti és kulturális alapból segélyezésre jelentős összeget fordított a szakszervezet. A segélyek elbírálásánál fontos szempontként szerepelt a kérelmező szociális helyzete (*DEKO Híradó. X. évf. 7. sz. 1985. július*).

A munkásellátás fontos része volt a munkavédelem. Ezt a feladatot 1970-ben egy személyben a biztonságtechnikai megbízott, később egy fő munkavédelmi felelős és egy fő munkavédelmi előadó látta el. A szakszervezeti bizottság külön gondot fordított a dolgozók védelmére, mégpedig úgy, hogy a szakszervezeti munkavédelmi felügyelő és az ötfős bizottság a munkavédelmi őrhálózat kiépítését megszervezte és ellenőrzését végezte. A vállalat területén mintegy 80 fő munkavédelmi őr felügyelte a munkavédelmi előírások betartását és a munkafegyelmet. Az első időkben még havonta tartottak a dolgozóknak baleseti oktatást, később ezt negyedévente tették meg. Munkavédelmi céllal szerveztek

vetélkedőket, tanfolyamokat és oktatófilmeket vetítettek. A munkafegyelem és a munkavédelmi előírások betartása következtében csökkent a balesetek száma. 1970-ben 78, 1975-ben 70, 1980-ban 54 fő szenvedett munkahelyi balesetet. A betartandó előírásokat a munkavédelmi szabályzat tartalmazta. A munkásellátás a szociálpolitikai osztály feladatkörébe tartozott (*DEKO Híradó. IX. évf. 11. sz. 1984. november*).

Az élelmiszeripari dolgozók 1905-ben hozták létre érdekeik védelmére az első szakszervezetüket. Az alapszervezetek munkáját legfelső szinten az ÉDOSZ Központi Vezetősége, megyei szinten az ÉDOSZ megyei bizottság irányította. A DEKO-ban 1968-ban alakult meg a *szakszervezet* Kiss Éva vezetésével. A dolgozók létszámának növekedése főállású titkári teendőket igényelt, így 1969-től először ötfős, majd hétfős szakszervezeti bizottság tevékenykedett. Az egyes posztokat a következő személyek töltötték be, elnök: Kiss Éva, titkár: Sivák Erzsébet, bér- és termelési felelős: Frank Géza, kultur- és sportfelelős: Sárkány László, gazdasági felelős: Fekete Éva, munkavédelmi és munkásellátási felelős: Tuszinger Ernő, társadalombiztosítási tanács elnöke: Veress Erzsébet. A társadalombiztosítás területén négy fő végezte munkáját: Fejes Ilona (beteglátogató), Kovács László (nyugdíjelőkészítő és ellenőrző), Székely István (üdültetés) és Nagy László (segélyezéssel összefüggő feladatok). A dolgozók a munkaviszonnyal kapcsolatban felmerülő problémákkal, az 1969-ben alakult vállalati munkaügyi döntőbizottsághoz fordulhattak. Az első 5 évre szóló kollektív szerződés 1971. július elsején lépett hatályba.

A szakszervezeti munkában a legfontosabb feladat a bizalmi hálózat kiépítése és az új dolgozók szervezése volt. Már 1969-ben elkezdődött a rendszeres szakszervezeti tömegpolitikai oktatás, illetve nagy hangsúlyt fektettek a tisztségviselők továbbképzésére is. A bizalmiakat elsősorban a fiatal szakmunkások soraiból választották. A bizottság a napi feladatai között elsősorban a termelési tevékenység segítésére fókuszált (*DEKO Híradó. X. évf. 6. sz. 1985. június*). Az 1980. évi országos szervezeti változásokkal összhangban a vállalati szakszervezeti tanácsot felváltotta a bizalmi testület, amely meghatározott kérdésekben különböző jogosultságokat kapott: döntés, állásfoglalás, jóváhagyás, ellenőrzés, egyetértés, kifogásolás. Konkrét példán keresztül ez így nézett ki: a bizalmi testület egyetértésével került sor a kollektív szerződés évenkénti felülvizsgálatára, az éves bérfejlesztés irányelveinek, valamint a jóléti és szociális alap elosztásának meghatározására, az év végi nyereségrészesedés felosztására. A szakszervezeti bizottság innentől kezdve operatív szervként működött a testület mellett, havonta tartotta üléseit, munkaterv alapján végezte feladatait. A bizalmi testület szervezeti felépítéséről néhány számadat: 96 bizalmi (ebből 60 nő), 11 főbizalmi, akik a vállalat egy-egy nagyobb egységét képviselték, és 13 szakszervezeti bizottsági tag. A jobb termelési eredmények elérésére való mozgósítás mellett a szakszervezet folyamatosan próbálta a munkakörülményeket javítani, különös figyelemmel a biztonságos munkavégzés feltételeinek színvonalasabb megteremtésére (*DEKO Híradó. X. évf. 7. sz. 1985. július*).

A szocialista társadalmakban amint a párt átvette a hatalmat, a civil társadalom negatív jelenséggé vált, és mint a partikuláris érdek képviselője jelent meg az általános érdek nevében. Ennek következtében nem volt lehetőség külön érdek érvényesítésére és független közvéleményre, amit akadályozott a gazdaság államosítása is. Így a munkavállalóknak önálló érdekképviselőre nem volt lehetőségük, érdekeiket a pártállam határozta meg (*Tóth, 2022*). A fentiek következtében a szakszervezetek tényleges szerepe abban nyilvánult meg elsősorban, hogy szociális kérdésekkel foglalkoztak a tényleges érdekvédelem helyett, amire az államszocializmus viszonyai között nem igazán volt lehetőség. Ezek ismeretében felmerül a kérdés, hogy pl. a fentebb említett központi kávéfőző helyiség, vagy az üzemorvosi ellátás több szakrendeléssel, mennyiben szolgálta csak a dolgozók érdekeit, vagy éppen a vállalatvezetés intézkedése volt a kieső termelési idő csökkentésére.

4.2. Szabadidős, sport- és kulturális tevékenységek

A vállalat sportélete a labdarúgással kezdődött el. A kispályás labdarúgó edzéseket először a gyár udvarán lévő sportpályán tartották, majd a Debreceni Kinizsi-sporttelep biztosított lehetőséget a gyakorlásra. A téli időszakban a Dózsa György úti Általános Iskola tornatermében folytak a felkészülések. Ugyanakkor a vállalat próbálta szorgalmazni a versenyszerű tömegsportot. Ennek egyik példája, hogy a városi sportfelügyelőség által rendezett női és férfi kispályás labdarúgó-bajnokságon

mozgási lehetőséget biztosított. Ez attól többet is jelentett, hisz számos alkalommal a vállalat csapatai eredményesen szerepeltek. A vállalat házi bajnokságokat is szervezett, melyeken nemcsak a KISZ-fiatalok vettek részt, hanem a gyár többi dolgozói és vendégcsapatok is. (pl. a vállalatnál dolgozó katonák, az MSZBT tagcsoport keretén belül szovjet katonák)

ÉDOSZ sportnap keretében számos alkalommal mérték össze a fiatalok erejüket, ügyességüket más vállalatok fiataljaival. A megmérettetésre kézilabdában, lövészetben, labdarúgásban és atlétikában került sor. Az asztalitenisz nagy hagyományokkal bírt a gyár sportéletében. Kiemelkedő teljesítménnyel Nyeste Anna és Erdélyi László rendelkezett. Amatőr sportágban Balogh Sándor sakkozó ért el szép eredményeket. A dolgozók részéről felmerülő igény hívta életre a **Természetjáró szakosztályt**. Kovács Kálmán vezetésével kezdetben 14 fő, a '80-as években már 117 fő járta az országot (*DEKO Híradó. X. évf. 6. sz. 1985. június*).

1970-ben a vállalat lehetőséget teremtett a **könyvkölcsönzésre**. Kezdetben a könyvtárosi feladatokat Vigh Albertné látta el társadalmi munkában, de az egyre növekvő olvasói létszám és könyvtári állomány már nem tette lehetővé, hogy ilyen formában el tudja látni ezt a feladatot. A műszaki könyvtár 3500 kötetes, a szépirodalmi részleg 5600 kötetét a Szakszervezetek megyei Tanácsa kölcsönözte a vállalat számára. A könyvtár heti hat órában tartott nyitva, heti egy alkalommal pedig a dolgozók, akár kamatmentes részletre, könyvet és hanglemezt vásárolhattak (*DEKO Híradó. X. évf. 7. sz. 1985. július*).

Kultúrfelelős foglalkoztatásával (1979. november 1-től Viszlóczki Béla) próbálták a dolgozók még szélesebb körét bevonni a gyár kulturális életébe (*DEKO Híradó. IV. évf. 11. sz. 1979. november*). Az alábbi kulturális és szabadidős tevékenységekre felhozott példákat a „Lombik”, később „Hámán Kató” szocialista brigád naplójából vettem:

Az „**Üzemi tárlat**” elnevezésű kiállítássorozattal a szervezők célja az volt, hogy lerövidítsék a mű útját az alkotótól a befogadóig, ezért az alkotásokat vitték le az üzemekbe. A kiállító festőművészek közül néhány név: Kárpáti Gusztáv, Szilágyi Elek, Maghy Zoltán, Valkovics Zoltán, Huszti László, Kovács Ferenc.

Az „**Író-olvasó találkozó**”-val a szervezők szándéka hasonló volt, mint az üzemi tárlattal. A gyár „*Holló László*” klubhelyiségében került sor a szerzők és a dolgozók közötti beszélgetésre, majd a könyvek és a brigádnapló dedikálása követett. A vendégek között említhető: Sulyok Katalin újságíró, Márkus Béla főszerkesztő-helyettes, a „József Attila-díjas” Bihari Klára író és Berkesi András író, Sz. Kürti Katalin művészettörténész, Görömbei András irodalomtörténész, költők: Aczél Géza, Boda István, Gábor Zoltán, Kiss Tamás, írók: Karsai Elek, Szilvási Lajos.

A **színházlátogatások** olyan pontosan dokumentáltak, olykor a színdarab tartalmi összefoglalójával és képekkel, hogy abból akár az egész színházi évad nyomon követhető. A **mozirajongók** élménybeszámolóiban a külföldi mozifilmek mellett magyar alkotásokkal is találkozhatunk (pl. Skalp vadászok, Abba, Sugarlandi hajtóvadászat, Edit Piaf, Majmok bolygója, E.T. A földönkívüli, Love story, Magyar Rapszódia, Egy tál lencse, Allegro Barbaró).

Jutalomjeggyel jutottak el több kulturális rendezvényre. Ilyen volt a Litván est a Csokonai Színházban; Kovács Kati és az UNIVERZÁL együttes műsora a Bartók teremben (6 db jegy a „*Korunk Valósága*” című vetélkedőn való eredményes szereplésért); a Ballet Nuevo Mundo De Caracas együttes balett előadása (1981). Utóbbi vendégszereplés apropóját Simon Bolívar dél-amerikai szabadságharcos születésének 200. évfordulója adta.

5. Munkaverseny-mozgalom

A köztudatban a szocialista viszonyoktól, a gyári világtól elválaszthatatlanná vált a munkaverseny. A munkaversenyek elsődleges célja a termelés növelése volt, anélkül, hogy vele arányosan emelkedtek volna a bérek. Míg az 1950-es évek elején a versenyekben az egyéni teljesítmények kerültek előtérbe, addig az 1960-as években ez a „szocialista brigádok” egymás és a vállalatok közötti versenyévé „szelídült”, az egyén számára meghirdetett versenyek egyre ritkábbak lettek. Ekkor is magas volt az érintettek száma (a hatvanas évek végén az összes gazdasági ágban 700 ezer ember), akik különböző kitüntető címekért versenyeztek pl. szocialista brigád, élüzem stb. A Kádár- rendszer sem hagyott fel a versenyszervezéssel, de módosításokat hajtott végre. Már 1957-ben a SZOT-tal közös minisztertanácsi

határozatot hoztak a munkaversenyről, egy 1958 decemberében hozott MSZMP politikai bizottsági határozat pedig bírálta is a korábbi gyakorlatot. Ebben kifogásolták a verseny „kincstári jellegét”, elmarasztalták az egyes sztahanovisták sztárolását. A felsőbb vezetés hangoztatta, hogy nem megfelelő a munkások anyagi ösztönzése, amin változtatni kell, olyan „erkölcsi ösztönzőkkel” kell kiegészíteni, mint a munkaverseny. Az 1950-es évek végén meginduló „szocialista brigád mozgalmat” tették a verseny fő formájává, melynek a termelés növelésén túl egyfajta közösség-szervező szerepet is szántak. A versenyeket már nem a felső szervek dolgozták ki – csak a cím elnyerésének feltételeit írták elő –, hanem az üzemek a dolgozókkal, a pártszervezettel, az üzemi bizottsággal és az igazgatóval közösen, azonban fontos kitétel volt, hogy a gyár éves termelési tervébe illeszkedjen (Belényi, 2009).

A Debreceni Konzervgyár, mint „Minisztertanács által kiemelt egyedi nagyberuházás” olyan kiemelt státuszba került országos, helyi és iparági szinten, ami a kezdetektől fogva megkövetelte a gyártól a versenymozgalom kiépítését egyéni és közösségi szinten egyaránt.

5.1. Munkaverseny-társadalmi munka-„kommunista műszak” brigádszinten

A konzervipari termékek iránt megnövekedett belföldi kereslet és fokozódó exportigény következtében a vállalat vezetése próbálta felkutatni „rejtett tartalékait”. Ennek egyik lehetséges formáját a „szocialista brigád mozgalmat” szorgalmazta a vállalat vezetése. Munkaversenyeket hirdettek meg és a dolgozóktól elvárták, hogy a szokásos munkaterületüktől eltérő helyen – a laborosok esetében a gyár valamelyik üzemegységében –, végezzenek társadalmi munkát, vállaljanak úgynevezett „kommunista műszakot”. Ennek keretében volt, hogy a sűrítőüzemben a műszak által legyártott paradicsom sűrítmény lezárását és 5/1-es késztermékek gúlását végezték el; máskor a levespor üzemben erőleveskockákat csomagoltak. A naplóbejegyzésekben olvasható, hogy a brigád és/vagy a dolgozók a társadalmi munkafelajánlásukat (tudvalevő, ez nem önkéntes volt), milyen „jelképes” vagy „valós” cél érdekében tették meg. Előbbire példa a NOSZF 60. évfordulójának jegyében felajánlott, két hét alatt teljesített 536 óra termelőüzemi (főzelék, hűtő, gyümölcs, sűrítő) munka. Utóbbinak a mindennapi élet különböző területein jelentkező szükségletek adtak tartalmat. A laboratóriumi dolgozók a készáruraktárban sóletbab csomagolással (106%-os teljesítés), a savanyító üzemben paprika-csumázással megkeresett egy-egy napi jövedelmükkel támogatták az óvodai férőhely bővítését (1978), illetve a szolnoki gázrobbanás károsultjait. A Rokkant Személyek Nemzetközi Éve (1981) kapcsán a fogyatékkal élők megsegítésére a brigád 8 óra társadalmi munkabérét ajánlotta fel. A műszak alatt 5/4-es vegyesbefőtől 36320 db készterméket sikerült előállítaniuk. Mivel a vállalt társadalmi munkaórát teljes egészében teljesíteni kellett a folyamatos termelés érdekében, ezért – ha betegség vagy egyéb ok miatt hiányzott valaki –, a dolgozó helyettesítéséből a brigádtagok lehetőségeiknek megfelelően vették ki részüket.

A laboratórium kollektívája a gyár kapuin túl is élen járt a társadalmi munkában. Vállalásaik között szerepelt a József Attila Általános Iskola padjainak festésre való előkészítése; a Monostorpályi úti Óvoda parkosított területének gondozása. Az óvodai nyári szünet alatt a dolgozók felújították a babák ruhatárát (horgoltak, szabtak-varrtak), de olyan is volt, hogy a nyári nagytakarításba segítettek be.

A DEKO vezetése – a dolgozóknak biztosított hasznos szabadidő eltöltési lehetőségek közül –, kiemelten kezelte hétvégi pihenőhely létesítését Debrecen vonzáskörzetében és távolabb is. A „*Hámán Kató*” brigád 80 óra társadalmi munkával járult hozzá ahhoz, hogy közel egy év elteltével 1979-ben már birtokba lehetett venni a halápi pihenőhelyet. 1981-ben pedig az Álló-hegyi vikendház parkosításában segédkeztek. A Rakamazon és Újhután található vállalati hétvégi ház, valamint az Istvánkúton bérelt menedékház nemcsak kedvelt úti célja volt a brigádnak, hanem rendben tartásával, csinosításával is több óra társadalmi munkában foglalkoztak. A kulturális és szabadidő központ funkciót betöltő Megyeri kastély felújításakor a labor dolgozói 2-2 órás takarítást vállaltak be.

6. Összegzés

Az új gyár az egyik reprezentatív példája a Magyarországon a második világháború után meginduló államszocialista iparosításnak. A kormány a II. ötéves népgazdasági tervben foglalkozott először kiemelten a konzerviparral, az 1960-as évek második felétől pedig a kiemelten fejlesztendő iparágazatok

közé sorolta, amit a KGST-n belüli munkamegosztás átrendeződése is indokolt. Az iparosítás extenzív fejlesztési szakaszában elengedhetlenné vált a termelőkapacitások további bővítése. A kérdés csupán az volt, hogy új gyár épüljön, vagy a meglévők bővítésére kerüljön sor rekonstrukció útján? A pártvezetés döntése alapján végül Debrecenre esett a választás az új beruházás helyszínének kiválasztásakor. A megszületett döntés azonban együtt járt azzal, hogy a végig „Minisztertanács által kiemelt egyedi nagyberuházás”-ként kezelt új gyár, az 1970. április 1-jei átadását követően is a figyelem középpontjában maradt, így az elvárt teljesítmény sem volt csekély. A pártalapszervek állandó kontrollja alatt folyt a termelés és dolgoztak a munkások. A „megfelelési hierarchiában” nem volt senkinek sem egyszerű a helyzete. A dolgozó (főleg ha nő) százszázalékos teljesítményt nyújtson a családban, a munkahelyén, legyen párt-, KISZ-, szakszervezeti tag, vegyen részt politikai oktatáson, képezze tovább magát, vállaljon plusz feladatokat. A vállalatától elvárta a felsőbb vezetés (párt, minisztérium, tröszt), hogy hozza, sőt teljesítse túl a tervszámokat, ehhez megteremtse a nyersanyag-biztosítást, a szükséges létszámot, a munkaerő áramlás csökkentésére pedig tegyen intézkedéseket.

Irodalomjegyzék

- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. (1964) Vass H. (szerk.) Kossuth Könyvkiadó. pp. 598–602.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970. (1974) Vass H. (szerk.) Kossuth Könyvkiadó. pp. 709.
- Belényi Gy. (2009): *Az állam szorításában. Az ipari munkásság társadalmi átalakulása Magyarországon 1945–1965.* Belvedere, Szeged. pp. 200–206.
- Brigádnaplók. „Lombik” szocialista brigád (1972 –1978). „Hámán Kató” szocialista brigád (1978–1988.) Magángyűjtemény.
- DEKO Híradó. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja. IV. évf. 11. szám: 1979. november
- DEKO Híradó. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja. IX. évf. 11. szám: 1984. november
- DEKO Híradó. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja. X. évf. 1. szám: 1985. január
- DEKO Híradó. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja. X. évf. 4. szám: 1985. április
- DEKO Híradó. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja. X. évf. 5. szám: 1985. május
- DEKO Híradó. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja. X. évf. 6. szám: 1985. június
- DEKO Híradó. A Debreceni Konzervgyár dolgozóinak lapja. X. évf. 7. szám: 1985. július
- Tóth A.: Civil társadalom és szakszervezetek. <http://www.szociologia.hu/dynamic/9503toth.htm>. 2022. 04. 20.
- Tóth E. Zs. (2009): *A munkáspolitikai hosszú évtizede, 1956–1970.* In: *Budapest az 1960-as években.* Feitl I. (szerk.). Napvilág Kiadó, Budapest. pp. 81.